

Norge - et klasseløst samfunn?

Norge år 2003: Ideologiene er døde. Klassekampen er død. Men er klassene døde?

Hans Wilhelm Gyldenløve-Falch parkerer BMW'en i garasjen etter en lang dag på kontoret. I toppleiligheten i bygården venter kona med et glass rødvin, en bedre middag og Sjostakovitsj på stereoanlegget. På tv'en er det nok en debatt om strømprisene. Folk oppfordres til å spare på strømmen, og det trues med strømrasjonering. "Ærlig talt", tenker Hans Wilhelm, "hva skal en stakkar gjøre da? Har man 300 kvm å varme opp så er det begrenset hvor lite strøm man får brukt." Hans Wilhelm lukker øynene og gleder seg til våren. Bare snøen slipper taket, blir det igjen mulig å spille golf. Kanskje han kan vinne klubbturneringen dette året...

Johan Berggaard parkerer Volvoen utenfor rekkehuset etter en lang dag på fabrikken. Inne slenger han en pizza Grandiosa i ovnen, setter på "McMusic hits 27" på cd-spilleren og synker ned foran tv'en med en cola. På tv'en er det nok en debatt om strømprisene. Folk oppfordres til å spare på strømmen, og det trues med strømrasjonering. "Herregud", tenker Johan, "når man knapt nok har råd til å varme opp stua til 18 grader, så skal det vel godt gjøres om jeg bruker for mye strøm". Denne helgen har ekskona ungene, så Johan skal slå ut håret. Han har allerede kjøpt inn to sixpacks med øl til vorspielet. Johan lukker øynene og gleder seg til våren. Hvis vinteren snart slipper taket så strømregningen blir lavere, skal det nok bli en råd med den turen til Mallorca likevel...

Ti år etter Murens fall kan man trygt slå fast at "klassekamp" ikke akkurat ble tiårets moteord. Imidlertid behøver ikke mangel på klassekamp bety at klassene i seg selv har forsvunnet. Man kan velge å kalle det "sosio-økonomisk status", "kretser", "høyere og lavere sosiale lag" eller "klasser", men man trenger ikke være marxist for å slå fast at det

er forskjeller på folk. Som regel holder det lenge å være sosiolog.

Sosiologisk teori kan være med å underbygge påstander om sosial klasse som bestemmende for hvor man havner her i livet. Rekrutteringen til høyere utdanning er for eksempel fremdeles sosialt skjev på tross av alle gode forsetter og Statens Lånekasse for utdanning. Ungdom med høyt utdannede foreldre er overrepresentert blant studentene i forhold til i befolkningen for øvrig. Men klassetilhørighet har ikke bare konsekvenser for ungdommens utdanningsmessige veivalg. Ifølge Ungforsk¹ er også ungdommens politiske preferanser og grad av rasisme, fritidsmønster, og holdning til miljøvern nært knyttet til klassetilhørighet. Ungdom med arbeiderklassebakgrunn skiller seg ut fra øvrige sosiale klasser blant annet ved at de har flere fordommer mot innvandrere og prioriterer miljøvern lavere enn andre grupper. De er også overrepresentert på yrkesfaglige studieretninger i videregående skole. For å forklare hvorfor det er slik, må vi først ta en nærmere titt på begrepet "klasse".

Den tyske sosiologen Max Weber definerer "klasse" som en gruppe mennesker med samme økonomiske posisjon, eiendomsforhold og ferdigheter, mens en "stand" er en gruppe med felles livsstil, smak og følelse av samhörighet². Hos hans senere kollega Pierre Bourdieu vokser begrepene klasse og stand sammen. For Bourdieu bestemmer hva slags klasse du tilhører både dine økonomiske interesser og din livsstil. Det er ikke et tilfeldig spørsmål om individuell smak som gjør at herr Gyldenløve-Falch kjører BMW og drikker rødvin til maten, mens Johan Berggaard kjører Volvo og drikker seg full på øl på fredagskvelden. Den sosiale vurderingen av ærefullheten i ulike typer "mat, kultur og fasade" sammenfaller (statistisk sett, ihvertfall) med hvilken sosial klasse man tilhører. Ut ifra spørreundersøkelser i Frankrike konstruerte Pierre Bourdieu en slags sosiale

---

¹ Pedersen (1996)

² For den fulle definisjonen, se Weber (2000), sidene 54 og 60.

"oversiktskart" over befolkningen, oversikter over hvilke livsstilsvalg som statistisk sett sammenfaller med ulik mengde økonomisk kapital (penger) og kulturell kapital (den mengden av "dannelse" og "god smak" en person har). Lennart Rosenlund har laget et tilsvarende sosialt "kart"³ over norske livsstilsvalg, hvor det blant annet kommer fram en tendens til at de med høy kulturell kapital og forholdsvis høy økonomisk kapital (for eksempel professorer) erklærer seg "meget interessert" i u-landenes problemer, spiller tennis og ikke leser "Se og Hør". Det er ut ifra Lennart Rosenlunds sosiale "kart" og annen statistikk at jeg har konstruert mine stereotypier Johan og Hans Wilhelm. Det ligger i statistikkens vesen at det er sjelden vi treffer statistiske stereotypier vandrende rundt på gata, men Rosenlunds sosiale "kart" fanger likevel inn viktige dimensjoner om klassesituasjonen her i landet, selv om vi som enkeltindivider kanskje vil være tilbøyelige til å kommentere "jamen, jeg foretrekker da ikke klassiske møbler".

At ulike klasser har ulik smak er i og for seg hverken kontroversielt eller bekymringsverdig i utgangspunktet. Imidlertid er det ifølge Bourdieu slik at disse forskjellene i smak også bidrar til å opprettholde sosiale forskjeller⁴. De som har makt i samfunnet, sier Bourdieu, er de som har høy økonomisk og kulturell kapital. Og disse privilegerte klassenes smak bidrar til å hindre sosial mobilitet. Smakspreferanser foregår som oftest på et ubevisst nivå - de har blitt internalisert i mennesket via den tidlige sosialiseringen. Akkurat som det er vanskelig for innvandrere å lære seg et nytt språk i voksen alder, vil personer med nyervervet rikdom eller posisjon raskt bli avslørt som de "utlendingene" de er i sin nye sosiale klasse. I tillegg til kulturell og økonomisk kapital har også sosial kapital, altså hvem man kjenner, betydning for maktforholdene i samfunnet. Det blir vanskelig for de "nyrike" å skaffe seg denne sosiale kapitalen, det er vanskelig å knytte de rette kontakter når man ikke kjenner de kulturelle kodene i den

---

³ Plansje utdelt på seminar i SOS1001

⁴ Bourdieu (1994) og Simes (1999)

sosiale klassen. Barna til disse "nyrike", derimot, vil kunne bli sosialisert inn i den "riktige" sammenhengen og derfor i sin tur bli akseptert.

Sosial mobilitet vanskeliggjøres ifølge Bourdieu også av utdanningssystemet, som favoriserer "de privilegerte klassenes" måte å tenke på. Mer om dette senere.

Det er et faktum at studenter fra høye sosiale lag i samfunnet, det Bourdieu kaller de privilegerte klassene, gjør det bedre på eksamen enn studenter fra arbeiderklassen⁵. De er også sterkt overrepresentert i høyere utdanning. Men hvorfor er det slik? Den franske sosiologen Raymond Boudon presenterer tre teorier⁶: Ifølge **verditeorien** er det slik at utdanningsvalg, og innsats i skolen, har sin bakgrunn i sosiale normer og verdier. Gode skoleprestasjoner er ikke så viktige verdier i de lavere sosiale klasser, mens tidlig selvhjulpenhet er det. Derfor vil arbeiderklassens sønner og døtre ofte ikke oppmuntres så sterkt som andre barn til å gjøre det bra på skolen, og de vil heller ikke bli utsatt for misbilligelse fra foreldrene om de ikke tar høyere utdanning.

Kulturteorien tar utgangspunkt i Bourdieus begrep kulturell kapital. For å komme seg opp og fram i skolen kreves høy kulturell kapital. Skolevesenet fremelsker egenskaper som er mangelvare i arbeiderklassen ved at det fremhever de høyere klassers kultur. Barn fra de høyere sosiale lagene blir sosialisert inn i denne kulturen pga foreldrenes høye kulturelle kapital, og vil utvikle språklige og kulturelle ferdigheter som gir dem store sjanser for å lykkes i skolen.

Boudons kaller sin egen teori for **sosial posisjon-teorien**. Ifølge denne vil rasjonelle mennesker forsøke å opprettholde sin egen sosiale posisjon etter at man forlater foreldrehjemmet. Er man sønn av en jurist må man altså ta høyere utdanning for å opprettholde sin sosiale posisjon, er man sønn av en ufaglært arbeider trenger man ikke det. I en kost-nytte-kalkyle vil derfor de økonomiske kostnadene ved å ta en

---

⁵ Skogen (1996)

⁶ Mastekaasa & Nordli Hansen (under utgivelse)

"unødvendig" høy utdanning bli så store for arbeidersonnen at det ikke anses som verdt bryet. Juristsønnen vil ved hjelp av sine foreldre ha et bedre økonomisk utgangspunkt for i det hele tatt å ta utdanning, og utdannelsen vil også være "nødvendig".

Bourdieu og hans etterfølgere hevder som sagt at skolen belønner de privilegerte klassers måte å tenke på, blant annet ved å legge vekt på europeisk høykultur. Mastekaasa og Nordli Hansen peker på at dette bildet ikke stemmer helt når det gjelder den norske grunnskolen. Pensum består mer av lokal historie, nynorsk, og den norske kulturarv enn den består av europeisk høykultur. Men selv om "europeisk høykultur" ikke akkurat dominerer den norske grunnskolen, kan man nødvendigvis si at skolen derfor *ikke* belønner de privilegerte klassers tankemåte? Er det gitt at norsk kulturarv i form av for eksempel Ibsen, Bjørnson, Kielland og Lie er lett tilgjengelig stoff for arbeiderklassens døtre?

På universitetene og andre høyere utdanningsinstitusjoner, er innslaget av europeisk høykultur større. Når de privilegerte klasser blant annet består av akademikere og bedriftsledere, er det ikke til å undres over at Bourdieus tese om belønning av de "privilegertes tenkemåte" har en tendens til å slå til. Dersom institusjonen har som eksplisitt mål å utdanne akademikere, må den nødvendigvis etterstrebe en akademisk tenkemåte hos studentene. Rekrutteringen til høyere utdanning er da også svært sosialt skjev. Ifølge Mastekaasa og Nordli Hansen er nivået av sosial ulikhet i rekrutteringen til profesjonsfag og universitetsstudier høyt og stabilt over tid. Forskjellene er ikke fullt så store på de mer kortvarige høyskoleutdanningene, "de sosiale forskjellene i rekruttering er gjennomgående høyest på studier som leder til de største godene, som interessante jobber med høy lønn, makt og prestisje"⁷

---

⁷ Mastekaasa & Nordli Hansen (under utgivelse), s. 9

Også underveis i utdanningsløpet skjer det en differansiering mellom klassene. I en undersøkelse foretatt av Mastekaasa og Nordli Hansen viser det seg at en student med akademikerbakgrunn har 2,7 ganger så stor sannsynlighet for å få gode karakterer i juridiske fag enn studenter med arbeiderklassebakgrunn⁸. Dette kan tolkes til støtte for Bourdieus antakelse om at utdanningssystemet belønner "de privilegerte klassers" måte å tenke på. På den annen side kan det også tenkes at akademikersønner har større incitament for å jobbe hardt og gjøre det bra i studiene, i og med at vi kan forvente et større prestasjonspress fra foreldrenes side.

Sett i forhold til f.eks Bourdieus Frankrike har Norge likevel hatt et forholdsvis stort innslag av såkalt sosial mobilitet. Blant annet ble bondesønner ansatt i embetsverket i stor stil da partiet Venstre dominerte den norske politikken i en lang periode rundt forrige århundreskifte. Arbeiderpartiet fikk en tilsvarende dominans i etterkrigstiden og benyttet da anledningen til å ansette arbeidersønner- og døtre i embetsverket. På tross av at det ser ut til at Norge ikke på langt nær er så egalitært som vi skulle ønske, er det likevel et langt mer egalitært samfunn enn en del land det er naturlig å sammenligne seg med. Slike "kampanjer" er blant det som har bidratt positivt i så måte. Andre utjevne faktorer kan være den norske mangelen på en sterk adel og ikke minst sosialdemokratiets likhetsorientering.

Jeg har vist at det altså ligger en viss grad av determinisme innebygd i klassebegrepet, en determinisme som bidrar til at den norske offentligheten kvier seg for å diskutere klasse. Saken blir ikke bedre av at begrepene "klasse", og ikke minst "arbeiderklasse" i vår bevissthet har så lett for å koble seg opp mot Karl Marx og hans teorier. For et land som har bygget opp hele sin utenrikspolitikk etter krigen rundt en høflig, men bestemt

---

⁸ Mastekaasa & Nordli Hansen (under utgivelse), s. 19

avstandstaken til kommunistiske regimer som Sovjet, er ikke Karl Marx blant yndlingstemaene. Konfliktteoretikeren Marx' hovedtese er at nettopp klassekamp er det som driver den historiske utviklingen fremover. Under det kapitalistiske industrisamfunnet foregår denne viktige kampen mellom borgerskapet og proletariatet, noe som meget lettvisst⁹ kan kalles "arbeidsgiverne" og "arbeiderklassen/arbeidstakerne". Arbeiderklassen ønsker høyest mulig del av samfunnskaka, i form av bl.a høyere lønn og mer makt, og henviser til sin egen sentrale rolle i produksjonsprosessen for å rettferdiggjøre dette. Arbeidsgiverne på sin side ønsker mest mulig profitt siden det tross alt er dem som eier produksjonsmidlene, og uten dem hadde det ikke eksistert arbeidsplasser i utgangspunktet. Dette fører til en kulturell og ideologisk kamp mellom de som eier produksjonsmidler, og de som kun eier sin egen arbeidskraft (i tillegg til eventuell eiendom som ikke kan nyttes i produksjonsprosessen, som for eksempel en bil). I Norge vil en slik kamp i mild form kunne arte seg for eksempel som de Kværner-ansattes skepsis til bedriftens styre og rike, skumle mennesker som Røkke, i sterkere form som store streiker med sterke lønnskrav og et eksplisitt ideologisk innhold.

Som en motpol til den konfliktteoretiske Marx er det vanlig å anlegge et funksjonalistisk perspektiv, og se på arbeidsgivere og arbeidstakere som gjensidig avhengige av hverandre. I Norge har vi hatt en stor grad av classesamarbeid basert på nettopp en slik forståelse av gjensidig avhengighet. Fremveksten av velferdsstaten kan sees på som et kompromiss mellom arbeid og kapital. Velferdsstaten har oppfylt arbeiderklassens behov for billig helsevern og sosial sikkerhet, noe som for arbeidsgiverne har gitt friskere og derfor mer produktive arbeidere, økt stabilitet, og lavt konfliktnivå.

Det såkalte "solidaritetsalternativet" er også et slikt kompromiss mellom arbeid og

---

⁹ Dette er ikke 100% korrekt. For en mer utfyllende forklaring, se Marx & Engels (1984)

kapital, iscenesatt av staten og de store arbeidstaker- og arbeidsgiverorganisasjonene. Arbeiderne har ved å kreve moderate lønnstillegg opprettholdt bedriftenes konkurransevne og holdt inflasjonen lav, noe som fører til at arbeidsplassene over hele Norge sikres. Solidaritetsalternativet har hele tiden bygget på en særegen form for legitimitet: Det felles løft. Det er en forutsetning at begge sider av forhandlingsbordet deltar med vilje til moderasjon. Store lønnstillegg på arbeidsgiversiden har fra tid til annen truet med å undergrave solidaritetsalternativet ved å gjøre viljen til moderasjon fra arbeidstakernes side tilsvarende mindre. Høye lønnskrav fra arbeidstakernes side fryktes å føre til inflasjon og ødelegge drømmen om den lave renta, noe som er bakgrunnen for de siste dagers politiske harnisk over lønnsøkningen til direktøren i Hydro¹⁰.

Som jeg antydnet innledningsvis, tyder ting på at klassekampen er om ikke død, så i hvert fall bedagelig dormende på historiens sofa. Streiker, økende misnøye med solidaritetsalternativet, og de siste måneders mobilisering rundt industriarbeidsplassene, viser at det fremdeles finnes innslag av klassekamp i dagens Norge, men innslagene er verken store eller distinkt ideologiske. Dette kan ha sammenheng med tidens individualistiske strømninger, hvor individ anses som viktigere enn struktur¹¹. Da blir det også individets feil om man ikke lykkes her i livet. Men som vi har sett ovenfor har ikke alle den samme statistiske sannsynligheten for å nå opp i konkurransen om goder og posisjoner, selv om Norge tross alt er blant de mest egalitære landene i verden. Likhetstanken har vært en bærebjelke i det norske sosialdemokratiet, og særlig innen den såkalte "enhetsskole"-tankegangen. Men det kan diskuteres i hvilken grad den har skapt reell likhet mellom folk, eller om den bare har bidratt til å skjule ulikhetene. I hvor stor grad er enhver sin egen lykkes smed?

---

¹⁰ Bl.a. Dagsrevyen 2.3.03

¹¹ Pedersen, Willy, på forelesning i SOS1001 21.1.03

Kilder:

- Bourdieu, Pierre (1994): "Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste", i (Red.) Grusky, David B. *Social Stratification in Sociological Perspective. Class, Race & Gender*. Westview press ss. 404-429.
- Marx, Karl & Engels, Friedrich (1984): *Det kommunistiske manifest*. A/S Falken Forlag.
- Mastekaasa, Arne & Nordli Hansen, Marianne (under utgivelse): "Kunnskap og utdanning", i (Red.) Frønes, Ivar & Kjølrsrud, Lise: *Det norske samfunn*. Gyldendal Norsk Forlag.
- Pedersen, Willy (1996): "Marginalitet - arbeiderklassens sårbare sønner" i (Red.) Øia, Tormod: *Ung på 90-tallet*. Cappelen Akademisk Forlag as.
- Rosenlund, Lennart: "Det norske sosiale rommet og det avledete rommet for livsstiler 2002". Plansje utdelt på seminar i SOS1001.
- Sirnes, Thorvald (1999): "Alt som er fast, fordamper? Normalitet og identitet i endring" i (Red.) Meyer, Siri og Sirnes, Thorvald: *Normalitet og identitetsmakt i Norge*. Ad Notam Gyldendal.
- Skogen, Kjetil (1996): "Ungdom, miljø og klasse" i (Red.) Øia, Tormod: *Ung på 90-tallet*. Cappelen Akademisk Forlag as.
- Weber, Max (2000): *Makt og byråkrati*. Gyldendal Norsk Forlag AS.